

Hebrew Writers Association in Israel

באספקלריה של עיר אחת

Author(s): ישראל כהן

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. pp. 265-270 (ג'-ד') ת"ש-תש"א

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23822700>

Accessed: 28-03-2018 08:02 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

לילדה הזרה את חפצו? היש שפה בלי מלים? באפילה? היש כוח שאינו ידוע לו? אופל ונחרה בקרון. יריות במרחקים. הקטר נושף בזהירות. האופנים מתגלגלים בחשאי. אייך, הילדה, למה תישני? ברגעים כאלה טוב להיות ער. טוב להידבק בצנינת העולם. אייך?... הילדה איננה.

יט

הילדה איננה. חושך בקרון. נוסעים ונוסעים. אולי נוסעים לארץ־ישראל? שמה מוליכות כל הדרכים. שעוברות באפילה, במנהרות, מתחת לאדמה. שם קמים כולם לתחיית המתים. שם יש כרמל ויש ירדן ויש יהודים שבוצרים ענבים. ושמש מאירה על פניהם של אותם יהודים. כך ראה אותם בסרט הראינוע שהציגו בביתם, הסרט היחידי שראהו בחייו. כך ראה אותם מאז בחלום ובהקיץ, מדי עוצמו את עיניו. שם נפגשים עם כל מי שאבד לו לאדם בדרך. חושך ונחרה בקרון. נוסעים ונוסעים.

כ

צער הדם הוא שוט ההכרה, התרוימות החושים. שבילים מתגלים בתוהו וזמה שהיה כמוס מאיר כאור שבעת הימים. הבהוב קל פולש תהומות כאב וכל גילוי — נדידה שאינה פוסקת. יש טירוף בלבבו של עולם החפץ בחישוף מעמקיו. בכל רגע ורגע נקרע חלון בנצח וכל אובדי עולם הציצו בו ונפגעו. בקש ביקשו לגלות את הקץ לעצמם ונסתלקה מהם ההבעה. כבלי הליכות קביעותם חינוקן כל עובר־גילוי בצאתו מרחם. צער הדם הוא הגשר המרקד בינינו ובין טירוף זה. הוא הצינור למערות נפשנו, מקום שהן נפגשות עם מערת נפשו של עולם. כהאריכו ימים כן יעמיק וככבות זכרון מחוללו, כן תגדל אשו היתומה...

כא

עבים וגשם ושלגים ורוח. תרדמה, תרדמה ויקיצה אחרת. הימים הם אלה שעוברים? השנים הן אלה? מישוהו בקרבו יודע: יש מקום שעליו להגיע לשם. יש מטרה. מישוהו בקרבו יודע: אף זיק אחד מבית גניזה של הנפש לא יכבה, בסרם יתלקח והיה ללהבה...

בְּאֶסְפֵּקְלֵרְיָה שֶׁל עִיר אֶתָת

מאת ישראל כהן

א

מצויות בגליציה המזרחית ערים מספר, שמאורעות שנתארעו בהן ואישים שנשתכנו שם במשך דורות רצופים יחדו להן עמדה של מעלה בתולדות רוחה של ארץ זו, אם מבחינה

יהודית ואם מבחינה כללית או שתיהן כאחד. ודאי, כמעט בכל עיר ועיירה נטבעו אצבעותיה של ההיסטוריה הישראלית וכל אחת היתה בזמן מן הזמנים גיא־חזיון למאורעות של חסד או לזעזועים של פורענות. אולם משולות הערים לבני אדם: מה הם תלויים במזל, אף הן כך; וכשם שבני־עליה מועטים נולדים בסוד צירופים שלא נדע פשרם, כך הועידה לה ההשגחה העליונה ערים או כפרים, הנעשות כמין טבור לארץ שלמה. ערי־סגולה אלו כאילו מזומנות ועומדות מתחילת ברייתן לקיים יעוד נכבד, ולפיכך העניק להן שר העולם ותפארת־נוף, תלת־לייערות, עקמומיות־נהרות, רכסי־הרים, מראות־עמק ושרידי קדומים. גם קורות משפחות ואישים, הכרעות מדיניות ומעשים הרי־גורל חרותים על לוחותיהן של ערים כאלו. ללמדך, שגם לענין ערים נאמר: אין השכינה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר ובעל קומה...

יש לה לגליציה ערים מעטות מסוג זה: לבוב, ברודי, טרנופול, זולקוב וכו'. אחת מאותן הערים היא גם בוצ'ץ. שוכנת היא בתוך, בין סטניסלבוב המוליכה ללבוב ובין טרנופול. אולם כבודה בא לה בזכות עצמה. כמעט כל הזרמים הרוחניים בישראל שטפו ועברו דרך בוצ'ץ והניחו בה אחריהם את משקעם. ויש שהיא עצמה הוסיפה עליהם נופך משלה או גוון משלה. כי עיר בעלת מסורת היא. וגם בכמותה היתה ניכרת. ספירה אחת משנת 1765 כבר מעמידה את מנין היהודים בבוצ'ץ על 1055. והם הלכו מאז והתרבו. במחוז הרוסי־ברצלבי היתה במאה הי"ז והי"ח קהלה ראשית. לאחר שהמחוז נחצה לשתיים נעשה הרב של בוצ'ץ ראשו הרוחני של מחוז אחד. בוצ'ץ שלחה פרנס (שהיה קרוי גם „ראש המדינה“) למדינה הרוסי־ברצלבית וגם לוועד של ארבע ארצות. ידועים הפרנסים דוד פרגר שהשתתף בישיבות הוועד בשנת 1664, ואריה ליב בן־יצחק, חבר הוועד בקוליקוב בשנת 1727. מן הרבנים בבוצ'ץ ראויים להזכר ר' יעקב אליהו בן משה מאק; ר' אלחנן בן זאב וולף, שבנו ר' אבא'לי, היה חתנו של צבי מיזלש, הפרנס הידוע בוועד ארבע ארצות. ר' צבי הירש בן יעקב קרא, מחבר „נטע שעשועים“; חתנו ר' אברהם דוד בן אשר; ר' אברהם בן צבי הירש תאומים מחבר „חסד אברהם“.

אפיני לעיר זו היה ר' אברהם דוד בן אשר, שנולד בשנת 1770 ומת בשנת 1840. תולדותיו ואורח־מחשבתו הם פרשה חשובה מאד ואנו לא נרמוז עליה אלא בדרך הנוטריקן. עוד בהיותו נער משך עין כל רואהו בבקיאותו בתלמוד ובחריפותו הגדולה, וצבי הירש בעל „נטע שעשועים“ בחר בו כחתן לבתו. בשנת העשרים לחייו כבר היה מוכן לקבל כהונת רב בגוסלוביץ. בוצ'ץ היתה עיר של למדנים ותלמודאים, שלא האמינו בצדיקים ובמעשה נפלאותיהם. המלחמה בין התלמוד והקבלה היתה אז בכל תקפה והיא הציקה לו מאוד. כשחלה בנו הפצירו בו אשתו וידידיו שיסע עמו אל רבי לוי יצחק מברדיטשוב ולאחר סירוב ממושך נעתר להם. מאז חלה בו תמורה. ר' לוי יצחק השפיע עליו הרבה וסייע לו להביא לידי התאמה בין דעותיו כתלמודאי ובין דעותיו החסידיות, שהיו כה מנוגדות בעירו. לשמחת החסידים לא היה גבול, שכן הרבה נתיראו מפני ידיעותיו הרתבות בתלמוד ובפוסקים. אעפ"י כן כשנתמנה רב במקום חותנו, לא היו לידיעותיו בקבלה כמעט כל השפעה על אורח־חייו, ובתורת פוסק הלכות ומורה הוראה והלכות

הנהגה היה נהג אך ורק לפי עיקרי התלמוד ודיני הפוסקים ולא לפי עיקרי הקבלה. גם פעולתו הספרותית המעונפת היתה ביסודה שכלית, תלמודאית ופרשנית. חיבורו „דעת קדושים“ נכנס כחלק עצמאי של ה„שולחן ערוך“ וכן „אשל אברהם“. בין שאר ספריו כתב גם פירוש אחד קבלי בשם „ברכת דוד“. בפרק אחד מחייו נתבלבלה עליו דעתו ולפי המסורת ריפא אותו הר' מסאסוב. הוא כיהן בבוצ'ץ עד יום מותו, כחמשים שנה, ואצל מרוחו עליה עד היום הזה.

אגדות רבות נרקמו על ר' אברהם תאומים. היו אומרים עליו, שלא שכב לישון עד שחידש ח"י הלכות ושמימו לא ראה צורת מטבע. כשנפטר והקימו מצבה על קברו, חרתו על גבה „מלכנו“. מיד הלשינו על כך לפני הרשות, אולם עד שהגיעו הבודקים מטעם השלטונות כדי להיווכח אם באמת מרדו יהודאי, ופסיד נעלמה חרתה באישון לילה „מלפנו“, היינו מאלפנו חסר א'. הכ' נהפכה לפ'. אחריו לא היו מעניקים את התואר „רב“ לשום יורש כסאו, אלא צמצמוהו והעמידוהו על „דיין“.

ב

מלחמת התורכים בפולנים, שנסתיימה בשלום הקרוי עד היום בפי ההיסטוריונים בשם „השלום המחפיר של בוצ'ץ“ (1672), שעל פי החוזה הוא נספחה פודוליה וסביבותיה באוקראינה לתורכיה והיו ברשותה עד שלום קרלוביץ (1699), היינו עשרים ושבע שנה — הכשירה את הקרקע במקומות הללו לתנועת שבתייצבי ואחר־כך לתנועת הפרנקיסטים. במשך תקופה זו היה מצבם המדיני של היהודים ובמידה רבה גם הכלכלי טוב ביותר. וכנראה, שהיהודים בארצות הכיבוש הללו היו מרוצים מכובשיהם עד כדי כך, שהפולנים חשדו ביהודים שהם עומדים בקשרים חשאיים עם תורכיה. אותה שעה נעשה כמין עירו דם של היהדות המזרחית בתוך קהלות פודוליה. מאורע זה לא הוערך עדיין כראוי. התקרבות זו של שתי חטיבות יהדות מסייעת לנו לעמוד על אופיה של גליציה הישראלית, השתתפותה בתנועות המשיחיות, מלחמת הרבנות, דרכי החסידות, נפתולי ההשכלה וכו'. תנועת שבתי צבי הובאה לחבל זה של גליציה לא ע"י שליחים בודדים בלבד, אלא על ידי עוברים ושבים יהודים מתורכיה שנשתקעו בה. ואפילו תנועת הפרנקיסטים, שמחוללה יעקב פראנק נולד בעיירה קטנה שבגליציה, הורה את תורתו ורכש לו את קהל חסידיו לאחר שחזר ממקום המעשה של שבתי צבי ועמו אחוזת מרעיו. על כל פנים היו בבוצ'ץ אנשים אחדים, שהיו מכנים אותם דרך גנאי בשם „פראנקים“. הטעם כמובן נשתכח במרוצת הימים. אך קרוב לודאי שאבותיהם של הללו נהו לשעבר אחרי כת פראנק או שבאו מתורכיה, שכן כל יהודי עותומני נתכנה בשם „פראנק“. הרדיפות מצד מתנגדי משיח השקר כלפי הנוהים אחריו היו כה אכזריות והשמתא שהוטלה עליהם היתה כה קשה, שבמשך הזמן נמחו זכרם ושמותיהם, ולא נשתיירו אלא שיחות־לחש על פלוני ואלמוני שהוא מבני־בניו של פראנקיסט. בכלל שקדו לבער באף ובחימה אחרי כל שריד של תנועה זו, ובוצ'ץ נטלה חלק בראש. מצויים מכתבים ומסמכים אחרים, המעידים עד כמה נזהרו בני בוצ'ץ מבוא במגע עם הללו ואף הזהירו עליהם את אחרים. יחסי־שלחשד זה נמשך

גם כלפי החסידות, שראו בה גלגול המשיחיות, והיא לא נתבצרה בעיר זו עד היום. במרוצת הזמן כמו כמובן „קלויזים“ של חסידים, אך מעולם לא היתה לאלה השפעה מכרעת לא בימי בחירות לקהילה ואף לא בעיצוב דמותה של העיר.

ג

העיר בוצ'ץ שרויה בתוך גיא־הרים, שהנהר סטריפא, הנופל אל הדיניסטר, עובר בו. עיצומה של העיר מרוכז בין שתי רמות בתבנית מכתש. הרחוב הראשי והשוק נמצאים בשיפולי הגיא, בעוד שהרחובות הצדדיים כאילו מטפסים ועולים על פני מדרוני הגיא והבתים נראים כניצבים זה למעלה מזה. על הנהר, החוצה את העיר לכל ארכה, מתוחים גשרים. אולם עם הפשרת השלגים והתבקעות קפאונו של הנהר מטילים קרעי הקרח הגדולים קולות נפץ ואימת־מה על היושבים סמוך לנהר, ולא פעם נהרס הגשר ונפסק החבור בין שני עברי העיר.

בכרך הצרה של השוק עמד בית המועצות (Ratusz). שהוא אחד הבנינים המפוארים בגליציה שנבנה בסגנון מובהק של בארוק. לשעבר היה זה בנין מרובע ומשופע בקישוטי־נווי. לאחר השרפה נפגם הרבה אבל עוד נשתיירו כמה צורות ופיתוחים. בדרך לבית הנתלית מימין נראים שרידי חורבות המצודה, שנבנתה במאה ה־14 ונכבשה ונהרסה בידי התורכים. אחר כך חידש אותה ניקולאוס פוטוצקי וגר בה. גם בית־היראה הקתול־רומי והקתול־יווני נישאים אל על והבריות היו מספרים ביפיים ובעשרם הפנימי. ועוד כמה וכמה דברי משכית היסטוריים שנשתבחה בהם בוצ'ץ. במלחמת־העולם נחרב חלק מן העיר, והוא שב והוקם בעשרים השנה האחרונות.

בבית החיים היו קברים ומצבות עתיקים ידועי־שם ואלמונים, אהלי צדיקים ואבני־ציון וכתובות המתנות מעשי נסים ופורעניות. דומה, אפילו זקני העיר לא מצאו ידיהם ורגליהם במבוכ זה שבבית הקברות. והואיל וכמה מן הפנסקים נשרפו או אבדו מן הקהילה, קשה יהיה להציל משיני השכחה את קורות העיר הנשקפות מתוך המצבות האלמות הללו. אך מופלא היה אותו בית מדרש ישן, שלפי החקוק עליו נבנה לפני כמאתים ועשר שנה על־ידי אדריכלים מאיטליה, שהגראף פוטוצקי הזמינם לבנות את ארמונו המפואר. זה לא היה בית מדרש בעלמא, אלא בירת המתנגדים, מרכז ליריבי הקבלה וחסידיה. המתפללים הלומדים שם היו חטיבה אידיאולוגית אחת, שבזמנים מסויימים היו מטביעים חותמם על העיר. אלה היו אשכנזים. לא אשכנזים ממש. אדרבא, יהודים אדוקים היו, המדקדקים בקלה כבחמורה, אולם נוסחם היה נוסח אשכנזי עקבי, שאינו מוותר אפילו על קוצו של יוד בו היו לומדים על טהרת הפשט. הרמו והסוד היו זרים ומנודים. כאן נתכנס קהל רב בשבת אחר הצהרים ואחד מתלמידי החכמים שנה לפניהם את פרשת השבוע עם הסברת ה„עקדה“. אגב כך היה משלב דעות וביאורים בשם פילוסופים אחרים בני־ברית ושאנים־בני־ברית. ואוצר ספרים גדול, בית־עקד ממש, היה בבית מדרש זה. אף הוא לא היה פרי של קנית ספרים באקראי, אלא מלאכת מחשבת. מלבד ספרי הקודש הידועים והמקובלים על הכל, כגון התנ"ך והתלמוד ומפרשי מפרשיו והשולחן־ערוך, והמדרש והפוסקים, נאצרו בו ספרי

מחקר ופילוסופיה עבריים מכל התקופות, ספרי דקדוק, הנדסה חכמת התכונה, מילונים ואפילו כתבי־יד יקרי־מציאות של מחקרים רפואיים בימי הביניים. לאו כל אחד היה רשאי למשמש בכל הספרים, חלק מהם היה נעול ומוצנע. אולם הצד הראוי לתשומת לב הוא, שספרי חסידות וקבלה ומסורותיו כמעט לא היו שם. וכיון שזה היה בית־הספרים הגדול והנרחב ביותר היו כל הלומדים זקוקים לו וממילא קלטו חוץ מתורה גם סגנון מסויים ומגמה מסויימת. בבית מדרש זה בילה עגנון וספג את רוחו. עד היום עוד מצויות הערותיו והארותיו בשולי הגליונות של הספרים שעיין בהם. גם תולדות המלבי"ם הכתובות בידיו על אחד מספרי התנ"ך מצאתי שם.

ד

בוצ'ץ — הרים סביב לה. אחד ההרים האלה קרוי בשם „פאדור“. בקצהו נטוע יער. מסורת היתה בעיר, שבעמקים וביער הוזה המתיקו הפרנקיסטים סוד. שם נתאספו הקנאים הללו לפני הויכוח הפומבי הידוע בלבוב. בצל העצים האלה שיננו את לשונם לחרף את מערכות ישראל ולהעליל עלילות על מנהגי היהודים ותורתם. אולם לא כאלה בלבד חסו בצלם. באוירן של הרמות היו משוטטים גם בעלי הוזה תמימים: חולמי אלוהים חדשים ולוחמי עולם חדש מבין המשכילים. בכל הדורות היה מי שהגה ברוחו הקשה בעיר הוזה. חסידים, מתנגדים, משכילים, אנרכיסטים, סוציאליסטים, ציונים — עד לזאטוטי „השומר־הצעיר“, זו תנועת ההתחדשות שקמה בישראל בשלהי המלחמה העולמית. כולם היו משכימים ומעריבים בעיר הוזה, פותחים בהחבא את סגור לבם ומשאיגים אל תוכו את שאגת הנפש הנלבטת. כאן הושרו פזמוני־עם, שירי תחיה וניגוני חסידים נוגים ועליונים ונטעי נעמנים ניטעו בנשמה היהודית הצעירה. כעין רשת של אגדות ומאורעות היתה פרושה על המטייל בנתיבות ההר והיער. מאויים וחלומות שעברו אך לא בטלו נתגלגלו בו, במטייל, בסוד הגלגול. משהו שלא קבל תיקון רחף תמיד בחללו של מקום נאה זה. הרוחות המנסבות היו גוברות שם שבעתים, הגשמים היו זועפים שם תדיר, והמהלך שם יחידי, אעפ"י שמראה נרחב ומנומר השתרע לפניו, היה בעל כרחו שוקע בתוך עצבות שמאידך גיסא. אולם באותם ימי שמש נפלאים, שהעלו משטח ירוק וריחני על פני הרמה ומורדותיה, התנגן היער באלפי כנורותיו ובחורי ישראל וצאו לקרוא את „י"ן כריסטוף“ ושבו מלאי אמונה באדם ועולמו.

ברם, אדם מישראל הרגיש בבוצ'ץ זו, רבת המסורת, שלמדנות ומידות תואמות יחד, איזו פגימה. כמין מיתר היה פקוע. איזו תפילה של יחידים או של ציבור, לשעבר או בהווה, לא נתקבלה וניסרה בגלגל העיר. אפשר שכך הוא בכל עיר ישראלית בגולה, המורטת את נוצותיהם של בניה, אפשר שהרגשה זו מקורה באבדן־העצות של כל צעיר יהודי שנתגדל ונתבגר במקום־חיותו, ינק מטובו והעניק לו אימונו, ולפתע־פתאום עמד ושאל לנתיבות עולם: ל אן ? ואף ההר הטוב הזה אינו יכול לתת למבקרו אלא מה שנתן לו כל הימים. איך־שיהיה: שכניה בגלותא, אפילו בעיר של לומדים ובעלי מידות כבוצ'ץ, פגומה היא. כששבת לראות את בוצ'ץ אחרי שנעדרתי ממנה שנים ותהיתי בקנקנה

כלשהו, נוכחתי לדעת, כי אמנם משאלת דורות שלא נתמלאה, נשקפת מאנשיה ומאורח־חייה. פגימה זו, שהיא דקה כפגימת האתרוג המובחר, השתדל לתקן על דרך העיצוב האמנותי ש. י. עגנון, יליד העיר הזאת וקלוט רוחה וריחה. בספירת האמנות נתעלו יהודים אלה בחול ובקודש. אלא שבספרו האחרון „אורח נטה ללון” שוב הובלטו אותה פגימת־דורות ואי־שלמות, שהיו חותמה של בוצ'ץ תוך כדי נפתוליה ליעשות בת־חורין מהם. אולי גרמה לכך פגישתו החדשה עם העיר.

*

דוק של מסתורין ותכלת של חלומות אפפו את בוצ'ץ. אולם היא היתה ביסודה עיר רציונליסטית, אם אפשר לומר כן על עיר שלמה. לפי אופי רבניה ולמדניה, טיב חסידיה ומתנגדיה, מגמת משכיליה ועילות מלחמותיה — היתה זו עיר שלא נטתה בדורות האחרונים און לצליליהם של יודעי ח"ן ולא נסתפגה בכללה בצדיקות ובכיוצא בה. אולם לא היתה בה שכלתנות קיצונית, חסרת דם, המניחה לאדם רק עצמות יבשות. לימוד התנ"ך והדקדוק היה נפוץ בעיר, אך גם לימוד האגדה והמדרישים. נציגיה המובהקים הם איצי פרנהוף בעל „ספרי שעשועים”. בדור הקודם, וכנגדו — המלומד דוד צבי מילר, שהעמיק חקר בלשונות קדם.

איצי פרנהוף היה איש השאיפה והיזומה. אהב את העברית אהבת נפש ואף טעמו היה משופר. הוא יצא לחרוש את שדה הספרות העברית בגליציה ופתח בה תלם קטן. שלא כשאר הניסויים הספרותיים היה נסיונו מעניין ומיוחד במינו. החוברות הקטנות „ספרי שעשועים” נתפרסמו עד מהרה בכל העולם העברי. וסופרים כטשרניחובסקי, קלוזנר, ברדיצ'בסקי ואחרים השתתפו בהן מי בשירים, במאמרים או ברשימות. עוד היום מנשבת מתוך הדפים הקטנים הללו אינטימיות טהורה ורצון נכון, אף סגנון העברי נאה ומודרני. — פרופסור דוד צבי מילר היה בקי גדול בתרבות ערב ובלשונות קדם, היה מומחה באשורולוגיה והיה מורה ללשונות אלו באוניברסיטה הוינאית. תרגם לעברית את חוקי המורבי, חקר ואון את מבנה השירה התנכית ופיענח את חוקיה ומשפטיה. היה מורה בבית המדרש הוינאי, שילינק וזייס יסדוהו. בימי זקנתו הועלה ע"י הקיסר פרנץ יוסף במעלת אצילים. — ואחרון־אחרון עגנון, השרוי בתוכנו.

עיר זו, כשאר חברותיה, כפופות עכשיו למרותה של רוסיה. אמנם שקיעתה התחילה זה שנים, הנוער יצא מתוכה, האברכים העורגים הזדקנו, אולם כוחות רוח רבים היו גנוזים עדיין בתוכה, שהיה בהם כדי לפרנס דורות. עתה באו אלה המשמים עצמם גואלים, וספק הוא אם תהיה לה לבוצ'ץ עליה מהם. תהא נחמתנו בכך, שמקצת מתורת בית מדרשה עלתה לא"י והיא מתקיימת בבניה ובניי־בניה!